

Politeja

Nr 3(78), 2022, s. 17-33

<https://doi.org/10.12797/Politeja.19.2022.78.02>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Wiktor MOŻGIN

Uniwersytet Jagielloński

wiktormozgin@gmail.com

WOJNA KULTUROWA MIĘDZY ROSJĄ A UKRAINĄ

SPOSÓB NA OSŁABIE NIE ROSYJSKIEGO KULTUROWEGO IMPERIALIZMU

ABSTRACT

Cultural War Between Russia and Ukraine: A Way to Weaken Russian Cultural Imperialism

The imperial plans of the Russian Federation towards Ukraine at the end of February 2022 passed to the next stage and took the form of a full-scale war, which covers not only the military, political, economic, but also cultural spheres. The author of this article, starting from this assumption, presents an analysis of the war between Russia and Ukraine from the cultural and anthropological perspective. He refers to the so-called the phenomenon of the “small-Russian nature” of the Ukrainian nation, which, starting from the times of the Russian Empire, influenced the perception of Ukrainians as being secondary to Russians. This situation didn’t change even after Ukraine regained its independence in 1991. Only the events on the Maidan in Kiev, the annexation of Crimea and the invasion of Donbas caused a change in cultural vectors. Ukraine began to forge its own national cultural identity, completely breaking away from what was Russian. The full-scale war, unleashed at the end of February, significantly sharpened this rhetoric, additionally underpinned by the policy of cultural sanctions applied by the West. Therefore, the aim of this article is to present the Russian-Ukrainian cultural war, the consequence of which is the process of shaping an independent Ukrainian cultural awareness.

Keywords: culture, war, small-Russian nature, imperial politics, cultural policy of the state

Słowa kluczowe: kultura, wojna, małosyjskość, polityka imperialna, polityka kulturowa państwa

WPROWADZENIE

Kultura nie jest apolityczna. Jest ona nie tylko integralną częścią polityki, lecz znajduje się u źródeł władzy jako bezpośredniej formy jej realizacji. Europejskie imperia, przejmując kontrolę nad kolejnym terytorium, dążyły przede wszystkim do pełnego nadzoru nad sferą kultury, dokonując tego poprzez stosowanie kulturowej hegemonii. Być może to właśnie w apropracji znajduje się sedno imperialnej polityki kulturowej – jej synkretyzm, wpływy, zapożyczenia, naśladowania są oznaką jawnej agresji, której celem jest likwidacja przejawów odmienności oraz wyjątkowości kulturowej innego państwa, co jednocześnie stwarza zagrożenie dla monopolu władzy imperialnej z jej wersją prawdy.

Federacja Rosyjska, pragnąc odbudować swoją imperialną pozycję na arenie międzynarodowej, odwołuje się do tego rodzaju praktyk przejęcia kontroli nad określonym państwem. Obecnie większość obserwatorów oraz analityków stosunków międzynarodowych zwraca uwagę na potencjał militarny, gospodarczy, technologiczny, energetyczny, lecz błędnie pomija potencjał kulturowy, stanowiący konstruktywną część tzw. *soft power*, zdefiniowanej i szeroko omówionej przez Josepha S. Nye'a¹. Rosyjska polityka kulturowa jest doskonałym narzędziem z zakresu wspomnianego *soft power*, wykorzystywanym przez Moskwę w celu realizacji swoich imperialnych zamierzeń. Inkorporacja kulturowa jest mechanizmem, uruchamiającym kolejne etapy działania – gospodarcze, polityczne oraz militarne, co można było zaobserwować m.in. w 2008 roku podczas wojny rosyjsko-gruzińskiej czy też w 2014 roku, kiedy Rosja anektowała Krym oraz rozpoczęła militarną inwazję na Donbasie. Wydarzeń tych nie można jednak porównać z tym, czego Federacja Rosyjska dokonała 24 lutego 2022 roku, kiedy rozpoczęła pełnoskalowy atak na terytorium państwa ukraińskiego.

Przeświadczenie Rosjan o tym, iż wojna powinna się skończyć w ciągu kilku dni, a ich przemarsz na Kijów będzie przyjaźnie odebrany przez wielu zwykłych Ukraińców, wynika przede wszystkim z imperialnej, centrycznej narracji rosyjskich władz. Jest to również związane z obecnością w rosyjskiej kulturze oraz świadomości fenomenu małosyjskości ukraińskiego narodu oraz jego peryferyjnej roli w wielkim rosyjskim imperium, którego kontynuatorką jest dzisiejsza Rosja². Tego rodzaju narracja wpisuje się w kontekst zjawiska przemocy symbolicznej, oznaczając tę jej formę, która oddziałuje na inny podmiot społeczny, w tym przypadku naród ukraiński, przy jego współudziale. Odwołanie się do przemocy symbolicznej, czego prekursorem był Pierre Bourdieu³, stanowi jeden z teoretycznych filarów niniejszych rozważań. Drugim filarem jest z kolei aspekt rozumienia historycznego, zaczerpnięty z teorii Georga Simmela, który wskazywał na prerogatywy wykorzystywania więzi historycznych w realizacji partykularnych zamierzeń⁴.

¹ Zob. J. S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, NY 2004.

² Zob. S. Sidorenko, *Ukraina – tozhe Rossiya*, Omsk 2005.

³ Zob. P. Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, Cambridge, MA 1993.

⁴ Zob. G. Simmel, *Filozofia kultury. Wybór esejów*, przeł. W. Kunicki, Kraków 2007.

Wojna militarna, którą Rosja rozpętała przeciwko Ukrainie, jest jednoznaczna z wojną kulturową pomiędzy tymi państwami. Zamierzeniem rosyjskich rządzących jest zniszczenie ukraińskości, która przejawia się m.in. w ukraińskiej kulturze, będącej nośnikiem ukraińskiej świadomości oraz tożsamości⁵. Warto zwrócić uwagę na cele ataków rosyjskich rakiet w pierwszych dniach pełnoskalowej wojny, miały one charakter przede wszystkim symboliczny. Były to m.in.: plac centralny w Charkowie, który jest największym tego rodzaju miejscem w Europie; Babi Jar – znajdujące się w Kijowie historyczne miejsce kaźni Żydów podczas II wojny światowej, które ma niebywałe symboliczne znaczenie nie tylko dla narodu ukraińskiego, lecz także żydowskiego; muzeum Marii Prymanczenko – jednej z najbardziej znanych ukraińskich artystek oraz malarek ludowych – we wsi Iwankowo, całkowitemu zniszczeniu uległ również największy samolot na świecie – „Mrija”⁶. Tego rodzaju przykładów było wiele, w gruzach leży bowiem liczne muzea, teatry, filharmonie, galerie sztuki oraz budowle historyczne.

Reakcją Ukrainy na wspomniane działania Federacji Rosyjskiej było wzmożenie działań skierowanych na blokadę dostępu do rosyjskiego produktu kulturowego, co stanowiło część tworzącej się od 2014 roku nowej kulturowej polityki państwa. Jednak nie tylko Ukraina: inne państwa, przede wszystkim europejskie, również intensyfikowały swoje działania na polu kulturowej walki z rosyjskim produktem kulturowym.

Celem niniejszego artykułu jest więc analiza kulturowo-antropologicznych uwarunkowań wojny rosyjsko-ukraińskiej, która *de facto* trwa od 2014 roku, lecz od 24 lutego 2022 roku przybrała postać pełnoskalowej inwazji militarnej. Działania tego typu obejmują nie tylko przestrzeń konwencjonalnej walki zbrojnej, ale dotyczą także sfery kulturowej. Zatem podstawowa hipoteza niniejszego artykułu sprowadza się do kwestii, iż kulturowa wojna pomiędzy Rosją a Ukrainą, stanowiąca jedną z integralnych części szerszego zjawiska rywalizacji między tymi państwami, prowadzi do całkowitego zerwania z rosyjską kulturą i bazowania na własnej ukraińskiej kulturze, podkreślającej wyjątkowość oraz odrębność państwa ukraińskiego. Zasadne jest więc rozpatrzenie w kolejnej części niniejszego artykułu fenomenu małorosyjskości ukraińskiego narodu, jego historycznych prerogatyw oraz współczesnych przejawów jako kulturowo-antropologicznej podstawy relacji ukraińsko-rosyjskich. To przeświadczenie Rosjan o drugorzędności narodu ukraińskiego, wynikające z owego fenomenu małorosyjskości Ukraińców, stanowi jeden z zasadniczych filarów rosyjskiej polityki kulturowej wobec Ukrainy, który sukcesywnie jest zwalczany właśnie poprzez kształtowanie nowej ukraińskiej polityki kulturowej.

⁵ A. Dugin, *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*, Budapest 2014, s. 25-26.

⁶ R. Hotyn, *Chomu Putin bye po nacionalnyh svyatyynyah i symbolah Ukrainy*, „Radio Svoboda”, 2 III 2022, [online] <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rosiya-viyna-pamyatky-istoriya-kultura/31732528.html>, 12 IV 2022.

MAŁOROSYJSKOŚĆ JAKO FENOMEN W ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ WOJNIE KULTUROWEJ

Współczesna historia pamięta wiele przypadków, kiedy rosyjska kultura była wykorzystywana przez rosyjskich rządzących jako narzędzie podkreślające potęgę „wielkiej Rosji” w relacjach z innymi podmiotami na arenie międzynarodowej. Stanowiła ona swoją rekompensatę dla świata za przestępstwa popełniane przez Rosjan wobec innych państw oraz narodów. Wojna, którą Rosja rozpętała przeciwko niepodległej Ukrainie, jednoznacznie potwierdziła to, iż „kultura nie jest apolityczna”, otwierając tym samym nową kartę w historii kulturowych relacji nie tylko między Rosją a Ukrainą, lecz także między Rosją a resztą świata.

T.S. Eliot stwierdził, że są narody, które świadomie kierują kulturą w sferę polityki, dążąc w ten sposób do całkowitego zniszczenia kultury narodu, nad którym pragną dominować⁷. Rosja przoduje w tym zakresie, im bardziej bowiem rozwinięta jest obca Rosji kultura, tym doskonalsze są próby jej niszczenia, co odbywa się przede wszystkim poprzez likwidację kodów kulturowych, na których opiera się jej obecność w świadomości zniewolonego społeczeństwa⁸. Co więcej, Rosjanie opanowali sztukę tworzenia odpowiedniej kulturowej narracji, która ma na celu usprawiedliwianie destruktywnych działań wobec zewnętrznych podmiotów. Interesujące w tym zakresie jest postkolonialne odczytanie powieści historycznej *Wojna i pokój* Lwa Tołstoja przez amerykańską slawistkę Ewę M. Thompson. W swojej pracy *Trubadurzy imperium. Literatura rosyjska i kolonializm* autorka przedstawia sposób, w jaki Tołstoj zamienił pojęcie historii na mit o *wielkiej patriotycznej wojnie*, który skutecznie został implementowany w założycielski, upolityczniony mit rosyjskiego narodu⁹. Powieść ta traktuje Rosję jako pokojowo nastawione państwo, zaprzeczając jakiegokolwiek agresji z jego strony. Jednak w 1812 roku Rosjanie prowadzili wojnę nie tylko z napoleońską Francją, lecz również na Kaukazie oraz w Azji Środkowej – i w tych działaniach Rosja nie była ofiarą, a jawnym agresorem. Wobec tego, gdyby Pietia Rostow zginął na południowym albo wschodnim froncie, to czy można byłoby traktować go jako bohatera, który oddał życie w walce za sprawiedliwość, oraz czy można byłoby go uważać za postać potwierdzającą mit o „wielkim rosyjskim narodzie”? Pytania te nie prowadzą do jednoznacznej odpowiedzi, co, jak podkreśla w swojej książce Thompson, umiejętnie wykorzystał Tołstoj, tworząc atrakcyjny obraz Rosji, której obce są agresywne działania wobec swoich sąsiadów, a naród rosyjski jest na tyle przepełniony wybitnymi postaciami, iż żadna krytyka wobec tego państwa nie jest stosowna¹⁰. Powieść ta stała się przekonującym

⁷ T.S. Eliot, *Notes Towards the Definition of Culture*, London 1965, s. 47-51.

⁸ O. Soboleva, A. Wrenn, *From Orientalism to Cultural Capital: The Myth of Russia in British Literature of the 1920s*, New York, NY 2017, s. 276.

⁹ E.M. Thompson, *Trubadurzy imperium. Literatura rosyjska i kolonializm*, przeł. A. Sierszulska, Kraków 2015, s. 135-136.

¹⁰ *Tamże*, s. 137.

pośrednikiem pomiędzy rosyjską kolonizatorską praktyką a obrazem wielkiego rosyjskiego narodu, który był przedstawiany na zewnątrz.

Zgodnie z tym scenariuszem od wielu lat dokonywała się sukcesywna rusyfikacja ukraińskiej przestrzeni kulturowej. Kiedyś pod szyldem walki z ukraińskim burżuazyjnym nacjonalizmem, a dzisiaj poprzez polityczną i kulturową demagogię, głoszącą, że „to, co rosyjskie, jest lepsze, bardziej jakościowe”, niszczone całe segmenty ukraińskiej kultury, doprowadzając do jej całkowitej marginalizacji. Walka z ukraińskością towarzyszyła rosyjskiej imperialnej polityce niemal od zawsze. Dlatego też w celu podkreślenia wyższości własnej kultury w tworzonej przez Rosjan narracji permanentnie był wykorzystywany epitet „wielka” – „wielka i potężna Rosja”, „wielki i wybitny język rosyjski”, „wielcy rosyjscy pisarze”, „wielka rosyjska kultura”. Nawet znajdujący się w Moskwie i będący dumą Rosji teatr państwowy został obarczony tym epitetem¹¹.

Wobec Ukrainy natomiast w tworzonej przez siebie imperialnej kulturowej narracji Rosjanie używali określenia „małorosja”, a wobec Ukraińców – „małorosy”. W ten sposób podkreślana była dominująca pozycja ich samych jako „wielkorosów”, a z drugiej – kulturowo-antropologiczny fenomen peryferyjności ukraińskiego narodu. Niemniej jednak określenie „małorosja” (w odniesieniu do wyznaczenia konkretnego obszaru, który w niniejszym artykule nie będzie brany pod uwagę), jak również „małorosyjskość” (odnosząca się do psychologiczno-egzystencjalnych cech ukraińskiego społeczeństwa) współcześnie posiadają zupełnie inne semantyczne zabarwienie w stosunku do swojego pierwotnego znaczenia.

Aby zrozumieć, czym była i czym jest obecnie małorosyjskość, należy odwołać się do społeczno-kulturowych uwarunkowań, które panowały w Ukrainie Naddnieprzańskiej na przełomie XVIII i XIX wieku, wtenczas bowiem zaczęła się klarować nowożytna ukraińska kultura. To właśnie w tym czasie Iwan Kotłarewski za sprawą słynnej *Eneidy* dokonał historycznego przełomu w kształtowaniu się literackiego języka ukraińskiego. Za pośrednictwem przekładu, a dokładniej, poprzez przetrawersowanie jednoimiennego dzieła Wergiliusza na ukraiński styl, doprowadził do powstania nowożytnego literackiego języka, który opierał się o potoczną mowę Ukraińców¹². To właśnie na ten okres przypada życie oraz twórczość ukraińskiego wieszczu Tarasa Szewczenki. Pisarz ten już w połowie XIX wieku wskazywał na destrukcyjny wpływ Rosji oraz rosyjskiej kultury na ukraińskość, nawołując naród ukraiński do sprzeciwu wobec rosyjskich poczynań. Czymże innym jak nie podniesieniem ducha walki Ukraińców jest słynny wiersz Tarasa Szewczenki *Testament*, który stanowił oraz nadal stanowi jeden z mentalnych filarów walki ukraińskiego narodu w kulturowej (i nie tylko) wojnie przeciwko rosyjskiemu imperializmowi¹³.

¹¹ Mowa o Teatrze Bolszoi (z ros. *Большой* – „Wielki”) – położonego przy placu Teatralnym, niedaleko Kremla. Został on wybudowany w 1856 roku na podstawie projektu Osipa Bowe.

¹² W. Mokry, *Miejsce „Eneidy” Iwana Kotłarewskiego w rozwoju ukraińskiej dramaturgii i nowożytnego języka literackiego na Ukrainie*, „Między Sąsiadami” 1998, vol. 8, s. 263.

¹³ O. Zabuzhko, *Shevchenko mif Ukrainy: sprobа filosofskoho analizu*, Kyiv 1997, s. 74.

Podjęmowane przez ówczesną ukraińską elitę kulturową próby podniesienia ukraińskiego narodu nie podążały w parze z rzeczywistym mentalnym stanem społeczeństwa. Jak wskazuje Jewhen Małaniuk zasadniczym problemem ukraińskiego narodu, nie tylko ze względu na dzieje historii, lecz przede wszystkim z perspektywy zwykłego człowieka, było dążenie do wyidealizowanego spokojnego życia, którego egzystencjalną podstawą jest prawo posiadania (czego nie można powiedzieć o Rosjanach, przyzwyczajonych do poddaństwa wobec woli rządzących). Nie byłoby w tym nic złego, gdyby nie fakt, iż dążenia ukraińskiego narodu są obarczone mentalnym jarzmem małosyjskości¹⁴. Zatem owa małosyjskość rozwijała się przede wszystkim w środowisku XVIII i XIX-wiecznej szlachty oraz duchowieństwa. Stanowiła bezpośrednie nawiązanie do sfery kultury: do folkloru, tradycji, obyczajów. Zenon Kohut, jeden z wybitnych badaczy tego okresu w historii kultury Ukrainy, podkreśla, iż archaiczny charakter małosyjskości, świadczył o braku determinant jego dalszego istnienia. Dlatego wraz z upadkiem Hetmańszczyzny zakładano również upadek małosyjskiej świadomości. Niemniej, wskutek paradoksalnego w tym czasie *Landespatriotismus* małosyjskość przetrwała, jednocześnie oprócz kulturowego aspektu, włączając w swój zakres aspekty polityczny i gospodarczy, zaczerpnięte ze *stricte* rosyjskich wzorców¹⁵.

Małosyjskość jest również następstwem trwałego przebywania Ukrainy Naddnieprzańskiej w strefie wpływów rosyjskiego imperium. Jest skutkiem braku politycznych, kulturowych, obywatelskich praw i wolności, połączonych z celowym dążeniem rządzących, chcących uczynić ze wszystkich poddanych „prawdziwych Rosjan” poprzez permanentne niszczenie elit, zatarcie pamięci historycznej, notoryczne poniżanie języka, kultury, tradycji i obyczajów, a w sytuacjach, kiedy nie ma możliwości zniszczenia, zatarcie określonych dobytów kulturowych ukraińskiego narodu, poprzez uczynienie z tego „nabytku wspólnotowego”, nader często obarczonego dopiskiem „rosyjski”¹⁶. Co więcej, małosyjskość jest skutkiem apodyktyczności i irracjonalności biurokratycznego aparatu przysłanego z „centrum” na „peryferia”. Wynikiem tak złożonego, destrukcyjnego w swojej naturze, procesu stał się paraliż samodzielności w wyrażaniu własnej woli oraz myśli, niezdolność do racjonalnej oceny sytuacji i skoordynowanego działania, jak również brak chęci do osiągnięcia konkretnych celów. Małaniuk określa małosyjskość nie jako politykę czy taktykę, lecz *a priori* zakładaną całkowitą kapitulację¹⁷. Kapitulację przede wszystkim w sensie mentalnościowym, kiedy dominująca strona zawsze ma rację i zdolność do utrzymania mnie pod kontrolą. Dlatego pozornie może się wydawać, iż małosyjskość opiera się na dystansowaniu się od ukraińskiej kultury, demonstratywnej rezygnacji ze wszystkiego, co się określa mianem „ukraińskiego”. Ponadto założeniem małosyjskości jest oparcie się na przekonaniu o drugorzędnej roli ukraińskiego narodu, na bojaźni przed tym, aby przyznać swoją przynależność do niego,

¹⁴ J. Małaniuk, *Do problemy kulturnoho procesu*, „Hronika” 1992, vyp. 2, s. 122.

¹⁵ Z. Kohut, *Korinnyja identychnosti. Studii z rannymodernoyi ta modernoyi istoriji Ukrayiny*, Kyiv 2004, s. 98-99.

¹⁶ S. Hrabovsiy, *Ukraina – ne Afryka. „Bili nigry” u poshukah samykh sebe*, Nizhyn 2012, s. 38-40.

¹⁷ J. Małaniuk, *Knyha sposterezhen*, Kyiv 2005, s. 223.

wynikającej z irracjonalnej postawy upodobniania się do tego, co rosyjskie. Małorosyjskość to także zapomnienie o własnej kulturze oraz historii, kiedy to Aleksander Puszkina, Fiodor Dostojewski czy Aleksander Solżenicyn, a nie Taras Szewczenko, Mykoła Chwyłowy oraz Wasyl Stus stanowią podstawę literackiej socjalizacji społeczeństwa.

Jednak w rzeczywistości jest inaczej, małorosyjskość jest bowiem związana z przebywaniem etnicznego Ukraińca w świecie nie tylko obcej, lecz przede wszystkim wrogiej kultury, w danym przypadku – imperialnej kultury rosyjskiej. Etnicznego, gdyż Ukraińcy nigdy nie posługiwali się określeniem „małorosy”, „małorosja”, a ukraińska inteligencja z przełomu XIX i XX wieku wykorzystwała toponim „Ukraina”, który istniał już od XII wieku, i przekształciła go w etnonim. Oznaczało to, iż mieszkańcy Ukrainy już od XII wieku określali siebie jako Ukraińcy, a nie Rusini czy Ruteni, co stanowiło egzonym od łacińskiego odpowiednika tej nazwy, którą wówczas przejęli Rosjanie, co nie oznacza, iż jako naród powstał w tych samych okolicznościach i w tym samym okresie historycznym, co Ukraińcy¹⁸. Zatem małorosyjskość jest rezultatem celowego działania rosyjskich elit rządzących, mającego na celu wewnętrzną destrukcję ukraińskiej kultury, a przez to ukraińskiej tożsamości.

Ukraina jest państwem posiadającym własną bogatą w dzieje historię. Dlatego pragnąc zatrzeć ślady owych dziejów, Rosjanie uciekają się do tak radykalnych czynności, jak zakłamywanie historii oraz manipulowanie historycznymi faktami. Skutecznym narzędziem w tym zakresie staje się omawiana małorosyjskość jako fenomen przypisywany ukraińskiemu społeczeństwu, stworzony i odgórnie narzucony przez Rosjan.

Polityka uzależnienia Ukrainy od państwa rosyjskiego nie zmieniła się nawet po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości w 1991 roku. Była ona realizowana w sposób hybrydowy poprzez dążenie do objęcia kontroli nad sferą kultury oraz za pomocą języka rosyjskiego, który dominował w ukraińskiej przestrzeni społeczno-kulturowej. Zarówno w środkach masowego przekazu, jak i w kulturze masowej w sposób pragmatyczny była stosowana tzw. agresja informacyjna, poprzez którą narzucono rosyjskie wzorce i wartości, a ukraińscy odbiorcy byli wciągani w rosjocentryczną przestrzeń kulturowo-językową¹⁹. Tuż po odzyskaniu niepodległości ukraińskie elity kulturowe jak nigdy dotąd podkreślały znaczenie języka narodowego dla kulturowego rozwoju państwa, a tym samym stanowienia narodu ukraińskiego. Niemniej jednak nie uwzględniono społecznego kontekstu tego zjawiska, gdyż w sytuacji posługiwania się tym samym językiem – czyli rosyjskim, słuchania tej samej muzyki, oglądanie programów rozrywkowych oraz seriali w języku rosyjskim i o rosyjskiej rzeczywistości, filmów, nawiązujących do wspólnej przeszłości radzieckiej, uczęszczania na koncerty rosyjskich artystów itp., różnice pomiędzy „nami” – Ukraińcami a „nimi” – Rosjanami w zdecydowany sposób się rozmywały. Ukraiński odbiorca był bowiem zanurzony w kontent rosyjski jako swój własny, co kształtowało poczucie przynależności do „wyobrażonej

¹⁸ S. Plokhyy, *Gates of Europe. A History of Ukraine*, London 2016, s. 45-47.

¹⁹ N. Gergało-Dąbek, *Wewnętrzne uwarunkowania wojny rosyjsko-ukraińskiej. Uwarunkowania językowe*, [w:] *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, red. W. Baluk, M. Doroszek, przeł. N. Gergało-Dąbek, O. Krokowska, Lublin 2017, s. 99.

wspólnoty”, co w rezultacie powodowało sukcesywną erozję tożsamości kulturowej i narodowej, i co również wpisuje się w zakres omówionego powyżej fenomenu małorosijskości ukraińskiego społeczeństwa²⁰. Zdaniem Łarysy Masenko państwo, w którym panują język i kultura byłego kolonizatora, nie będzie się rozwijało tak jak kraj niepodległy, tylko jak kraj postkolonialny²¹. Rosyjska polityka w stosunku do sfery ukraińskiej kultury była całkowicie zintegrowana ze strategią likwidacji państwowości ukraińskiej²². Rozpowszechnienie propagandy rosyjskiej odbywało się nie tylko poprzez środki masowego przekazu, zaangażowany w to był cały przemysł kulturowo-rozrywkowy. Rosyjska ekspansja kulturowa przeciwko Ukrainie była realizowana świadomie i konsekwentnie przy zaangażowaniu wielu struktur zarówno państwowych, jak i obywatelskich, czemu sprzyjała nieskuteczna ukraińska polityka społeczno-kulturowa²³.

Słabość działań na polu kulturowym ze strony Ukrainy w stosunku do rosyjskiej asymilacyjnej polityki przejawia się przede wszystkim w podkreśleniu peryferyjności państwa ukraińskiego. Słynna książka *Ukraina to nie Rosja* autorstwa ówczesnego prezydenta Ukrainy Leonida Kuczmy, uważana za dzieło podkreślające różnice pomiędzy obydwojema narodami, w rzeczywistości zawiera dość kontrowersyjną tezę dotyczącą tego, iż odrodzenie ukraińskiej państwowości jest wprost niemożliwe bez implementacji w sferę społeczno-kulturową rosyjskiego imperialnego dorobku, rosyjska kultura i historia kultury są bowiem mocno związane z kulturą i historią Ukrainy²⁴. Ponadto warto również zwrócić uwagę na fakt, iż szefem administracji prezydenta za czasów urzędowania Kuczmy był Dmytro Tabacznyk, który otwarcie postulował swoje antyukraińskie nastroje i głosił, iż nie będzie realizował założeń polityki kulturowej państwa, która miałaby się opierać na inteligencji posługującej się i tworzącej w języku ukraińskim i skierowanej na wzmocnienie roli ukraińskiej kultury w narodowo- i państwowotwórczym procesie²⁵. W okresie od 2010 do 2014 roku, czyli do wydarzeń rewolucji godności, Tabacznyk pełnił funkcję ministra oświaty Ukrainy. Ten czas był szczególnie owocny pod względem osłabiania ukraińskiej kultury, na każdym kroku podkreślając jej drugorzędną rolę w stosunku do kultury rosyjskiej. Ta, tworzona wewnątrz Ukrainy, narracja trafiała nie tylko do wewnętrznych, lecz także do zewnętrznych odbiorców. Znaczącej popularności nabrała teza o dwóch albo i trzech Ukrainach, postulowana m.in. przez Mykołę Riabczuka²⁶, albo kwestia różnych wizji rozwoju

²⁰ Tamże, s. 100.

²¹ Ł. Masenko, *Język i polityka*, przeł. A. Bracki, Gdańsk 2012, s. 14.

²² Zob. A. Dugin, *Ukraina: moja wojna. Geopolitycheskyy dnevník*, Moskwa 2015; V. Solovev, *Razryv shablona: Tainaia kniga smyslov sovremennoi politiki*, Moskwa 2015.

²³ *Horbulin докладно проанализував, як Росія rokamy hotuvalasya do agresiji protu Ukrainy. Navit masova kultura – element viyny*, Texty.org.ua, 25 II 2016, [online] https://texty.org.ua/fragments/65583/Gorbulin_dokladno_proanalizuvav_jak_Rosija_rokamy_gotuvalasya-65583/, 12 II 2022.

²⁴ L. Kuczma, *Ukraina to nie Rosja*, przeł. J. Redlich, Kraków 2004, s. 38.

²⁵ B. Bahteyev, *Dmytro Tabachnyk yak dzerkalo ukraïnskykh kompleksiv*, „Krytyka”, X 2010, [online] <https://krytyka.com/ua/articles/dmytro-tabachnyk-yak-dzerkalo-ukraïnskykh-kompleksiv>, 23 III 2022.

²⁶ Zob. M. Riabczuk, *Dwie Ukrainy*, przeł. M. Dyhas i in., Wrocław 2004; tenże, *Syndrom postkolonialny*, Wrocław 2015. Zwłaszcza w tej drugiej pozycji książkowej opisana jest kwestia postkolonialnego,

historii i kultury w państwie ukraińskim, którą podnosił Henadij Kasjanow²⁷. Zasadniczą wadą tego rodzaju publikacji, mimo ich naukowego wkładu, jest to, że pokazując wewnętrzne zróżnicowanie społeczeństwa ukraińskiego, nie podają metody na zjednoczenie ukraińskiego narodu. Stąd też biorą się te wszystkie stereotypowe przekonania, jak np. „ukraińskojęzyczny Zachód” i „rosyjskojęzyczny Wschód”. Ukraina znajdowała się w permanentnym stanie poszukiwania wspólnych kodów kulturowych, które byłyby akceptowane przez wszystkich Ukraińców. Momentem przełomowym w tym kontekście z pewnością był 24 lutego 2022 roku, kiedy Rosja zaczęła pełnoskalową wojсковą inwazję na terytorium państwa ukraińskiego. Społeczeństwo ukraińskie zostało zjednoczone w obliczu walki przeciwko rosyjskiemu najeźdźcy, łącząc wszystkie siły, zarówno te militarno-polityczne, gospodarcze, jak i kulturowe. Data 24 lutego 2022 roku to moment, od którego z pewnością można mówić o wyjściu ukraińskiej kultury spod jarzma demagogicznej kultury Rosji.

CANCEL RUSSIA – POLITYKA ZERWANIA Z ROSYJSKĄ KULTURĄ. CZY SĄ SZANSE PRZEZWYCIĘŻYĆ ROSYJSKĄ DEMAGOGIĘ KULTUROWĄ?

Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku była katalizatorem procesów dekolonizacyjnych tego państwa, zwłaszcza w sferze kultury. Dzisiejsza rosyjska inteligencja, mimo złudnej wyobraźni o własnej hegemonii, wyrobiła swoje własne empatyczne podejście do tego, co dzieje się w świecie pozarosyjskim. Jest to pewnego rodzaju nawiązanie do obszaru „kultury Dostojewskiego”, w której nie tylko dochodzi do zabójstwa, lecz jest ono usprawiedliwione z perspektywy, powiedzmy, analizy matematycznej²⁸. Tak jak Rodion Raskolnikow swoją cielesną oraz duchową naturą należy do państwa, tak w obecnych czasach każdy z przedstawicieli rosyjskiej inteligencji, jak i każdy poszczególny Rosjanin jest odpowiedzialny za zbrodnicze w swojej rzeczywistej naturze procesy „denazyfikacji” oraz „demilitaryzacji” stosowane wobec ludności ukraińskiej.

Skutkiem wspomnianych powyżej działań było bezprecedensowe zastosowanie wobec Rosji polityki blokowania rosyjskiego produktu kulturowego, która przybrała wymowną nazwę *Cancel Russia* (w nawiązaniu do słynnego określenia *Cancel Culture*). Realizowana ona była dwukierunkowo: po pierwsze, rosyjscy przedstawiciele otrzymali zakaz uczestnictwa w kulturowych wydarzeniach, a po drugie – rosyjskie społeczeństwo zostało niemal w całości odizolowane od światowej kultury. Reakcją na taki stan rzeczy było ogłoszenie przez część rosyjskich artystów, iż istnieje „inna”, „prawdziwa”

---

peryferyjnego charakteru współczesnej Ukrainy i ukraińskiego społeczeństwa, co jest bezpośrednim nawiązaniem do fenomenu małorosyjskości, omówionej w niniejszym artykule.

²⁷ Zob. H. Kasianov, *Past Continuous. Istoryčna polityka 1980-2000: Ukraina ta susidy*, Kyiv 2018.

²⁸ A. King, *Going Inside Crime and Punishment: The Oranges of Anti-Rehabilitative Justice*, „Journal of Theoretical and Philosophical Criminology” 2017, vol. 9, nr 2, s. 101.

Rosja. Jest to bez wątpienia próba utrzymania centrycznej, a jednocześnie apolitycznej pozycji rosyjskiej przestrzeni kulturowej po tym, jak pojawiła się nowa, kulturowa „żelazna kurtyna” między rosyjskim dorobkiem kulturowym a tym współczesnym, światowym, za którym z pewnością już tęsknią słynni rosyjscy influencerzy w mediach społecznościowych. Nie należy zapominać, iż odpowiedzialność za wojnę, którą rozpętała Rosja przeciwko Ukrainie, ponosi całe rosyjskie społeczeństwo, a nie jedynie prezydent tego państwa wraz z dowódcami wojskowymi. Paradoksalnie jednak, na Zachodzie ukształtowała się wyraźna tendencja narzucenia Ukrainie przyjaznych stosunków z Rosjanami, nie wszyscy bowiem popierają rosyjską agresję, lecz wszyscy, a zwłaszcza przedstawiciele sfery kultury, cierpią z powodu braku dostępu do światowego dorobku kulturowego, technologicznego oraz informacyjnego. Oksana Zabuzko, ukraińska pisarka, wybitna postać współczesnej ukraińskiej kultury, w zdecydowany sposób zaprzecza tego rodzaju postulatów, twierdząc, iż wojna w Ukrainie to złożona walka na wielu polach, którą prowadzą Rosjanie przeciwko Ukraińcom, dlatego, jeśli ktoś czuje przynależność do narodu rosyjskiego, to automatycznie staje się odpowiedzialnym za zbrodnie popełnione na ukraińskim społeczeństwie²⁹.

Rosjanie poprzez swoją bierność brali udział w tworzeniu demagogicznej, centrycznej, kulturowej narracji. Stanowiła ona narzędzie wspomnianej „miękkiej siły”, którą Rosja wykorzystywała, podkreślając swoją pozycję na arenie międzynarodowej. Zjawisko to, określane również mianem kulturowej reprezentacji, było możliwe jedynie w warunkach potężnego finansowego wsparcia ze strony państwa. Wiązało się to z całkowitą kontrolą kulturowej przestrzeni przez rosyjskich rządzących. Siła reprezentacji kulturowej jest retoryką, z którą (nie)świadomi rosyjscy intelektualiści oraz przedstawiciele kulturowej elity nadal utożsamiają imperialny status swojego państwa. W tym zakresie ukraińską kulturę można uważać za nieobecną. Niemniej po 24 lutego 2022 roku sytuacja radykalnie się zmieniła, to rosyjska kultura przybrała bowiem rolę tej nieobecnej, a ukraińska zyskała na sile, podkreślając swoją obecność na światowej arenie. Nagle „przypomniano”, iż istnieje takie państwo, jak Ukraina – ze swoją historią, zdecydowanie dłuższą niż rosyjska³⁰, jak również ze swoją własną kulturą.

Jednak kulturowa narracja „obecności” zbudowana przez wiele pokoleń rosyjskich pisarzy, malarzy, kompozytorów stała się skutkiem tego, iż nie wszyscy zaakceptowali politykę *Cancel Russia*. Warto wspomnieć chociażby Gary’ego Morsona, znanego amerykańskiego sławistę oraz krytyka literackiego, który w jednym z wywiadów głosił, iż nie rozumie przyczyny odwołania koncertów Igora Strawińskiego, Piotra Czajkowskiego, lekcji dotyczących twórczości Aleksandra Puszkina czy Fiodora Dostojewskiego, gdyż to są przedstawiciele wielkiej rosyjskiej kultury, niezaangażowanej w wojnę, którą

²⁹ V. Melnyk, *Voyna odniyeyi lyudyny – chomu Zahodu tak vazhlyvo zberegty rytoryku odnoosibnoyi vyny Putina*. Intervyu z Oksanoyu Zabuzhko, „Vikna”, 17 III 2022, [online] <https://vikna.tv/istorii/interviu/intervyu-oksany-zabuzhko-chomu-zahodu-tak-vazhlyvo-zberegty-rytoryku-odnoosibnoyi-vyny-putina/>, 18 III 2022.

³⁰ Patrząc z perspektywy powstania stolic obydwu państw, to oficjalną datą powstania miasta Kijowa jest rok 482, natomiast Moskwy – 1147.

Rosja rozpętała przeciwko Ukrainie³¹. Co więcej, Morson w jednej ze swoich wypowiedzi ubolewał nad losem rosyjskiej śpiewaczki operowej Anny Netrebko, która 3 marca 2022 roku została odsunięta od wykonywania swoich obowiązków w Metropolitan Opera w Nowym Jorku. Amerykański intelektualista uważa, iż tego rodzaju działania nie są stosowne, angażowanie w sprawy kulturowe polityki jest bowiem błędem popełnianym przez współczesnych rządzących. Morson być może zapomniał, iż właśnie Netrebko w 2014 roku po inwazji rosyjskich wojsk na Donbas otrzymała z rąk przewodniczącego parlamentu samozwańczych republik DNR i ŁNR flagę – „symbol Noworosji”³². Tego rodzaju postępowanie stanowi bezpośrednio zaprzeczenie twierdzenia, iż rosyjscy artyści nie są zaangażowani politycznie.

Kształtowanie nowego spojrzenia na rosyjską kulturę pozwoli inaczej interpretować dzisiejsze poczynania Kremla. Zasadniczo w każdej dziedzinie kultury rosyjscy artyści spotkali się z dezaprobatą ich twórczości. Świat, zwłaszcza ten zachodni, również pokazał, iż zrywa z dotychczasowymi relacjami z rosyjską przestrzenią kultury. W dziedzinie literatury wiele znanych światowych wydawnictw, np. Penguin Random House czy też Simon and Schuster, odmówiło współpracy z rosyjskimi autorami. Także wielu autorów oraz posiadaczy praw autorskich zakazało publikacji swoich dzieł na terytorium państwa rosyjskiego. Warto wspomnieć chociażby Stephena Kinga, Linwooda Barclaya, Holly Black, Stephena Fraya, Charlesa Strossa. Yuval Noah Harari, który również potępił wojnę Rosji przeciwko Ukrainie, stwierdził, że to koniec potęgi rosyjskiej kultury³³. W tym zakresie po 24 lutego 2022 roku rosyjskim przedstawicielstwom odmówiono współpracy oraz obecności na targach książki we Frankfurcie, w Bolonii, Warszawie, Pradze, Budapeszcie, Brukseli, Lipsku, San Paulo, Bogocie oraz wielu innych miastach, gdzie są organizowane tego rodzaju kulturowe przedsięwzięcia.

W muzyce z kolei *Cancel Russia* przejawia się przede wszystkim w postaci personalnego wsparcia artystów i potępienia działań Rosji wobec Ukrainy. Wiele zespołów muzycznych odwołało swoje koncerty w Rosji, a Sting, słynny brytyjski piosenkarz, odmówił występów dla Rosjan nie tylko na terytorium ich państwa, lecz także poza jego granicami. Z Rosji wycofały się wszystkie największe wytwórnie muzyczne: Universal Music Group, Sony Music Group oraz Warner Music Group. Przedstawicielowi Rosji zakazano udziału w międzynarodowym konkursie piosenkarskim Eurowizja. Podobne procesy można zauważyć również w sferze muzyki klasycznej. Walerij Gergiev, wybitny rosyjski dyrygent, a jednocześnie bliski człowiek Władimira Putina, za

³¹ H. Lee, C. Druker, *Cancelling All Things Russian "A Warning Sign": Professor*, „The Epoch Times”, 2 IV 2022, [online] https://www.theepochtimes.com/canceling-all-things-russian-a-warning-sign-professor_4369347, 3 IV 2022.

³² I. Levchenko, *Decolonization and the Power of Absence or Why All Russian Culture Is Totalitarian*, „Lb.ua”, 17 III 2022, [online] https://en.lb.ua/news/2022/03/17/11310_decolonization_power.html, 19 III 2022.

³³ Y. N. Harari, *Why Vladimir Putin Has Already Lost This War*, „The Guardian”, 28 II 2022, [online] <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/feb/28/vladimir-putin-war-russia-ukraine>, 1 III 2022.

swoje kontakty z rosyjskim przywódcą i za aprobatę wojny, stracił stanowisko głównego dyrygenta Orkiestry Filharmonii Monachijskiej, jak również został *persona non grata* na muzycznych festiwalach w Carnegie Hall oraz Edynburgu. Odwołano także liczne występy rosyjskiego pianisty Denisa Matsueva. Królewska Opera Covent Garden zwolniła dyrygenta rosyjskiego pochodzenia – Pavla Sorokina. Przykładów tego rodzaju jest wiele, lecz wszystkie łączy jedno – aprobata rosyjskiej imperialnej, destrukcyjnej polityki Władimira Putina i jego otoczenia. Polityka *Cancel Russia* nie ominęła również teatru. Oprócz wspomnianej już Anny Netrebko, wielu rosyjskich artystów odczuło na sobie skutki swojej rzekomej „bezsronności” w kontekście rosyjskiej agresji na Ukrainę. Rosyjska przestrzeń kinematografii również odczuła skutki kulturowych sankcji. Najbardziej dotkliwy był zakaz uczestnictwa rosyjskich delegacji w międzynarodowych festiwalach filmowych: w Cannes, Wenecji, Berlinie. Sztuka także nie stanowi wyjątku w zakresie polityki *Cancel Russia*. Wskutek wojny prowadzonej przez Rosję przeciwko Ukrainie na biennale sztuki współczesnej w Wenecji nie przedstawiono rosyjskiego pawilonu. Interesujące w tym aspekcie jest jednak to, że to sami artyści na znak solidarności z Ukrainą zrezygnowali z udziału w tym wydarzeniu³⁴. Jak zatem należy traktować tego rodzaju uczynki? Czy są one rzeczywiście przejawem dezaprobaty wobec wojny rozpętanej przez Rosję w Ukrainie? Niemniej najbardziej istotne pytanie w tym kontekście dotyczy tego, czy faktycznie nadszedł koniec rosyjskiej kultury.

Nie ulega wątpliwości, że zastosowanie nowego podejścia w zakresie kultury, które się przerodziło w politykę *Cancel Russia*, jest bezprecedensowe, lecz postulaty całościowego skasowania rosyjskiej kultury dzisiaj są zdecydowanie przesadzone. Wynika to, po pierwsze, z faktu, iż większość sankcji dotyczy jedynie oficjalnych przedstawicieli państwa rosyjskiego oraz osób, które są bezpośrednio związane z władzą. W tym zakresie np. festiwale w Wenecji oraz Berlinie nadal są gotowe przyjmować „niezależnych rosyjskich twórców”, a brytyjskie stowarzyszenie orkiestr opowiedziało się przeciwko totalnemu bojkotowaniu rosyjskich kompozytorów. Po drugie, zdecydowana część „producentów” rosyjskiej kultury w obecnych czasach masowo emigruje na Zachód i zmienia swoją orientację na zachodniego odbiorcę. Wśród nich są twórcy, którzy już od 2014 roku akcentują swoją dezaprobatę wobec imperialnej polityki realizowanej przez rządzących na Kremlu. Są jednak i tacy, którzy zmieniają swoje nastawienie do rosyjskiej władzy dopiero po zobaczeniu skutków „specjalnej operacji”, czyli w rzeczywistości wojny Rosji przeciwko Ukrainie. Niemniej twórcy współczesnej rosyjskiej kultury, paradoksalnie, określają siebie jako ofiary reżimu putinowskiego, traktując siebie na równi z mieszkańcami Ukrainy, którzy cierpią z powodu wojny. W ten sposób powstaje nowa narracja wysyłana na Zachód, który poprzez swoje zakotwiczenie w moralności, praworządności, poprawności politycznej daje się złapać na ten haczyk, nadal angażując się we współpracę z rosyjskimi artystami. Tak np. Olga Smirnova, primabalerina Teatru Bolszoi, która wypowiedziała się

³⁴ K. Bilash, *Kulturni sankciji proty Rosiji: ochikuvannya ta realnist*, „Lb.ua”, 21 III 2022, [online] https://lb.ua/culture/2022/03/21/510423_kulturni_sanktsii_proti_rosii.html, 23 III 2022.

przeciwko wojnie w Ukrainie, jest obecnie związana z Holenderskim Baletem Narodowym w Amsterdamie³⁵.

Tworząc tego typu narrację, rosyjscy artyści dokonują legitymizacji tej „prawdziwej”, „nieputinowskiej” Rosji. Pomijają jednak fakt, iż to, co nowe, nadal jest uwikłane w to, co stare. Oznacza to tyle, że wypowiadając się przeciwko wojnie w Ukrainie, przedstawiciele rosyjskiej kultury nadal tworzą content dla rosyjskiego odbiorcy, który tę wojnę popiera. I nie tylko, doskonałym przykładem w tym kontekście jest bowiem wypowiedź Jewgienija Kapiewa, dyrektora wydawnictwa Eksmo, w której zwrócił się on do światowej wspólnoty wydawców, aby porzucić bojkot rosyjskich książek, przywołując wysoką kulturowotwórczą misję rosyjskiej literatury³⁶. Zapomniał jednak dodać, że wśród książek tego wydawnictwa znajdują się pozycje, takie jak między innymi *Kat z Galicji* czy *Banderowski schron*, w których społeczeństwo ukraińskie jest opisywane jako coś drugorzędnego, coś, co trzeba zniszczyć, żeby nie przeszkadzało w egzystowaniu wielkiemu rosyjskiemu narodowi³⁷.

Zatem kulturowa wojna, która obecnie przybrała postać polityki *Cancel Russia*, jest środkiem na powstrzymanie rosyjskiej polityki imperialnej. Niemniej o jej skuteczności mówić jeszcze za wcześnie. Warto jednak mieć na uwadze, iż politykę zerwania z rosyjską kulturą realizują również inne państwa, co nie pozostawia Ukrainy samej na polu tej rywalizacji. Ukraina od 2014 roku zaczęła podążać w kierunku pozbycia się poczucia „małorosyjskości”, tworząc swój własny, niepowtarzalny kulturowy produkt, który z entuzjazmem został odebrany przez zachodnich odbiorców. Popularność zyskała cała plejada wybitnych ukraińskich twórców: wspomniana już Oksana Zabuzko, Serhij Żadan, Andrij Lubka, Jurij Andruchowycz, Tania Malarczuk, Roman Minin, Anton Łogow i wielu innych. Ich twórczość jest prześiąknięta ukraińskością. Odczuwa się w niej zdecydowane zerwanie z kolonialną przeszłością i podkreślenie nowego etapu w budowaniu własnej, *stricte* ukraińskiej, tożsamości.

ZAKOŃCZENIE

Rosja od wielu lat wykorzystuje sferę kultury w sposób pragmatyczny, skutecznie implementując swoją wersję kulturowo-historycznej narracji w system zachodnich wartości. Stanowi to swoisty sposób na usprawiedliwienie realizacji rosyjskiej, centrycznej, imperialnej polityki wobec państw, które przez Moskwę są uważane za peryferyjne. Jednak w sytuacji, kiedy Stany Zjednoczone, również realizujące założenia imperializmu kulturowego, czynią to zasadniczo w sposób pokojowy, to Rosja ucieka się do rozwiązań,

³⁵ L. Winship, „*I Couldn't Keep It Inside*”: Ballet Star Olga Smirnova on Quitting The Bolshoi and Fleeing Russia, „The Guardian”, 5 IV 2022, [online] <https://www.theguardian.com/stage/2022/apr/05/i-couldnt-keep-it-inside-ballet-star-olga-smirnova-on-quitting-the-bolshoi-and-fleeing-russia>, 6 IV 2022.

³⁶ M. Wizel, L. Prohorowa, *Kakim budet rossiyskoe knigoizdaniye*, „Rossiyskaya Gazeta”, 22 III 2022, [online] <https://rg.ru/2022/03/22/kakim-budet-rossijskoe-knigoizdanie.html>, 23 III 2022.

³⁷ K. Bilash, *Kulturni sankciyi...*

które obecnie przybrały postać bezpośredniej wojny przeciwko społeczeństwu ukraińskiemu, a wraz z tym wszystkim, co ukraińskie. Rosjanie dążą do zastąpienia ukraińskości własną, wielce zideologizowaną, wersją „rosyjskiego świata”, która obejmuje całościowy obszar kultury. Podstawą tych działań jest przekonanie o drugorzędności, małosyjskości Ukraińców, które jest mocno związane z historią ukraińskiego narodu, obecnego w narracji rosyjskiej propagandy skierowanej zarówno do wewnętrznych, jak i zewnętrznych odbiorców.

Podstawowym błędem popełnianym nie tylko przez ukraińskie władze, lecz również przez rządzące elity państw tzw. bliskiej zagranicy Federacji Rosyjskiej, jest brak konsekwencji w tworzeniu własnych, narodowych kodów kulturowych, jednoczących społeczeństwo, a zastępowanie ich przejętymi z przeszłości wzorcami radzieckimi, a obecnie – rosyjskimi. Niemniej jednak Ukraina w 2014 roku zaczęła podążać w kierunku wyjścia spod kulturowego wpływu Rosji. Tendencja ta jest coraz częściej potwierdzana przez ukraińskie środowisko kulturowotwórcze³⁸. Przejawia się to przede wszystkim na dwóch poziomach. Pierwszy obejmuje tworzenie *stricte* ukraińskiego produktu kulturowego, a drugi to rezygnacja z twórczości rosyjskich artystów oraz coraz bardziej widoczne zerwanie z językiem rosyjskim w przestrzeni kulturowej. Pisarka i krytyk literacki Maria Halina podkreśla, iż po 2014 roku wielu ukraińskich pisarzy, którzy tworząc, korzystali wyłącznie z języka rosyjskiego, zaczęło pisać w języku ukraińskim. Warto w tym kontekście wspomnieć chociażby o takich postaciach, jak Borys Hersoński czy Oleksandr Kabanow³⁹. Ukraińscy artyści, a zwłaszcza malarze, rzeźbiarze, architekci, którzy często odwoływali się do rosyjskich wzorców, również zwrócili się ku temu, co ukraińskie, często implementując w swoje prace ukraińską symbolikę narodową. Zmiany widoczne są także w dziedzinie kinematografii. Po 2014 roku zaczęły powstawać filmy przedstawiające realia życia w Ukrainie. Z jednej strony są to produkty filmowe odwołujące się do działań wojennych na Donbasie, jak np. film *Cyborgi*, a z drugiej – przedstawiające Ukrainę jako państwo z długą i bogatą historią, tradycją oraz kulturą, które na przestrzeni wielu lat niezłomnie walczyło o samoistnienie. Warto wspomnieć w tym kontekście chociażby film *Zakazany* opowiadający o tragicznej śmierci wybitnego ukraińskiego poety drugiej połowy XX wieku – Wasyla Stusa. Jego postać stanowi jeden z symboli męczeńskiej walki Ukraińców o swoją niezależność, całkowicie zaprzeczając tej drugorzędności w stosunku do Rosjan, przypisywanej przez wiele pokoleń ukraińskiemu społeczeństwu.

Wojna w Ukrainie, którą zainicjowała Rosja 24 lutego 2022 roku, a która *de facto* trwa od 2014 roku, w zdecydowany sposób wzmocniła proces oderwania się ukraińskiej kultury od kultury rosyjskiej. Za sprawą tworzenia nowej polityki kulturowej ukraińska kultura otrzymała doskonałą szansę na podkreślenie swojej obecności. W ten sposób zaciera się postrzeganie ukraińskiej kultury, a wraz z tym ukraińskiego społeczeństwa jako „przybudówki” do wielkiej kultury rosyjskiej i wielkiego narodu rosyjskiego.

³⁸ Zob. J. Hrycak, O. Komarow, *Shlyah stanovlennya ukrayinskoyi identychnosti*, Zaporizhzhya 2021; Zh. Denysyuk, *Masova kultura i nacionalno-kulturna identychnist v dobu globalizaciyi*, Kyiv 2017.

³⁹ O. Matusova, *Vybid Ukrainy z rosyiskoyi tyni*, „Radio Svoboda”, 9 VIII 2017, [online] <https://www.radiosvoboda.org/a/28667829.html>, 12 III 2022.

Ukraina oraz to, co ukraińskie, zyskuje na znaczeniu. Warto jednak spojrzeć na ten proces dwojako, z jednej strony bowiem dochodzi do całkowitego zerwania z tym, co rosyjskie – rosyjską kulturą, rosyjskim językiem – i podkreślenia własnej obecności oraz wartości w kulturze, z drugiej zaś odbywa się to w połączeniu z wojną kulturową prowadzoną przez Zachód, która przybrała postać polityki *Cancel Russia*. Skutkiem tego jest zdecydowane, lecz nie całkowite zrezygnowanie z rosyjskiego produktu kulturowego i w ten sposób osłabienie pozycji rosyjskiej kultury w relacjach z innymi kulturami, zwłaszcza z kulturą zachodnią, zdominowaną przez kulturę anglosaską. Powstaje więc pytanie, czy ukraińsko-rosyjska wojna kulturowa nie jest jedynie tłem dla wojny kulturowej w zdecydowanie szerszym zakresie, a obecne czasy są jedynie eskalacją, podczas której dochodzi do zmiany obowiązujących dotychczas wektorów.

Niemniej jednak ukraińskie społeczeństwo powinno wykorzystać ten czas i tę szansę, aby umocnić własną tożsamość kulturową, a przez to własną tożsamość narodową, całkowicie zrywając z tym destrukcyjnym fenomenem małorosyjskości, odgórnie narzuconym przez imperialną, demagogiczną rosyjską kulturę oraz politykę. Niezbędne jest ukształtowanie kodów kulturowych, opierających się na ukraińskim języku i jednolitej kulturowo-historycznej narracji, podstawą której będą akceptowani i odbierani przez całe społeczeństwo jako „nasi”, „ukraińscy” pisarze, malarze, architekci oraz, co w tym zakresie jest istotne, postacie i wydarzenia historyczne. Ukraińskie elity kulturowe oraz polityczne powinny zadbać przede wszystkim o to, aby ukraińska kultura stanowiła odrębną przestrzeń względem innych kultur, wychodząc bowiem spod wpływu kultury rosyjskiej, może ona wpaść w pułapkę i zatracić się jako część innej nierosyjskiej kultury. Podkreślenie własnej tożsamości kulturowej, a przez to samoistnej pozycji w stosunku do innych, przyczyni się do tego, iż ukraińskie społeczeństwo zdoła dokończyć długotrwały proces pojednania i zaistnieć jako silny naród z własną kulturą, historią i tradycją wśród innych cywilizowanych narodów świata.

BIBLIOGRAFIA

- Bahteyev B., *Dmytro Tabachnyk yak dzerkalo ukrayinskykh kompleksiv*, „Krytyka”, X 2010, [online] <https://krytyka.com/ua/articles/dmytro-tabachnyk-yak-dzerkalo-ukrayinskykh-kompleksiv>.
- Bilash K., *Kulturni sankciyi proty Rosiyyi: ochikuvannya ta realnist*, „Lb.ua”, 21 III 2022, [online] https://lb.ua/culture/2022/03/21/510423_kulturni_sanktsii_proti_rosii.html.
- Bourdieu P., *Language and Symbolic Power*, Cambridge, MA 1993.
- Denysyuk Zh., *Masova kultura i nacionalno-kulturna identychnist v dobu globalizatsiyi*, Kyiv 2017.
- Dugin A., *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism*, Budapest 2014.
- Dugin A., *Ukraina: moya voyna. Geopolitycheskyy dnevnik*, Moskva 2015.
- Gergało-Dąbek N., *Wewnętrzne uwarunkowania wojny rosyjsko-ukraińskiej. Uwarunkowania językowe*, [w:] *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, red. W. Baluk, M. Doroszko, przeł. N. Gergało-Dąbek, O. Krokowska, Lublin 2017.

Eliot T.S., *Notes Towards the Definition of Culture*, London 1965.

Harari Y.N., *Why Vladimir Putin Has Already Lost This War*, „The Guardian”, 28 II 2022, [online] <https://www.theguardian.com/commentisfree/2022/feb/28/vladimir-putin-war-russia-ukraine>.

Hotyn R., *Chomu Putin bye po nacionalnyh svyatyнях i symvolah Ukrayiny*, „Radio Svoboda”, 2 III 2022, [online] <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rosiya-viyna-pamyatky-istoriya-kultura/31732528.html>.

Horbulin докладно proanalizuvav, yak Rosiya rokamy hotuvalasya do agresiji protu Ukrayiny. Navit masova kultura – element viyny, Texty.org.ua, 25 II 2016, [online] https://texty.org.ua/fragments/65583/Gorbulin_dokladno_proanalizuvav_jak_Rosija_rokamy_gotuvala_sa-65583/.

Hrabovsiy S., *Ukraina – ne Afryka. „Bili nigry” u poshukah samykh sebe*, Nizhyn 2012.

Hrycak J., Komarow O., *Shlyah stanovlennya ukrayinskoyi identychnosti*, Zaporizhzhya 2021.

Kasianov H., *Past Continuous. Istorychna polityka 1980-2000: Ukraina ta susidy*, Kyiv 2018.

King A., *Going Inside Crime and Punishment: The Oranges of Anti-Rehabilitative Justice*, „Journal of Theoretical and Philosophical Criminology” 2017, vol. 9, nr 2.

Kohut Z., *Korinnya identychnosti. Studii z rannymodernoyi ta modernoyi istoriyi Ukrayiny*, Kyiv 2004.

Kuczma L., *Ukraina to nie Rosja*, przeł. J. Redlich, Kraków 2004.

Lee H., Drukier C., *Cancelling All Things Russian “A Warning Sign”: Professor*, „The Epoch Times”, 2 IV 2022, [online] https://www.theepochtimes.com/canceling-all-things-russian-a-warning-sign-professor_4369347.

Levchenko I., *Decolonization and the Power of Absence or Why All Russian Culture Is Totalitarian*, „Lb.ua”, 17 III 2022, [online] https://en.lb.ua/news/2022/03/17/11310_decolonization_power.html.

Małaniuk J., *Do problemy kulturnoho procesu*, „Hronika” 1992, vyp. 2.

Małaniuk J., *Knyha sposterezhen*, Kyiv 2005.

Masenko Ł., *Język i polityka*, przeł. A. Bracki, Gdańsk 2012.

Matusova O., *Vyhid Ukrayiny z rosiyskoyi tini*, Radio Svoboda, 9 VIII 2017, [online] <https://www.radiosvoboda.org/a/28667829.html>.

Melnyk V., *Voyna odniyeyi lyudyny – chomu Zahodu tak vazhlyvo zberegty rytoryku odnoosibnoyi vyny Putina. Intervyu z Oksanoyu Zabuzhko*, „Vikna”, 17 III 2022, [online] <https://vikna.tv/istorii/interviu/intervyu-oksany-zabuzhko-chomu-zahodu-tak-vazhlyvo-zberegty-ryto-ryku-odnoosibnoyi-vyny-putina/>.

Mokry W., *Miejsce „Eneidy” Iwana Kotlarewskiego w rozwoju ukraińskiej dramaturgii i nowożytnego języka literackiego na Ukrainie*, „Między Sąsiadami”, 1998, vol. 8.

Nye J.S., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, NY 2004.

Plokhyy S., *Gates of Europe. A History of Ukraine*, London 2016.

Riabczuk M., *Dwie Ukrainy*, przeł. M. Dyhas i in., Wrocław 2004.

Riabczuk M., *Ukraina. Syndrom postkolonialny*, Wrocław 2015.

Soboleva O., Wrenn A., *From Orientalism to Cultural Capital: The Myth of Russia in British Literature of the 1920s*, New York, NY 2017.

Sidorenko S., *Ukraina – tozhe Rossiya*, Omsk 2005.